

XI. FEJEZET.

A RENDI ALKOTMÁNY VIRÁGZÁSA MAGYARORSZÁGBAN AZ ANJOUKTÓL MÁTYÁS KORÁIG.

MÁSODIK RÉSZ.

A BOMLÁS IDEJE ALRERTTŐL V. LÁSZLÓ HALÁLÁIG.

Albert rövid uralkodása idejében kevés az új momentum. Ámbár romlik az összhang, válság nem következik be.

A nádori állást választás útján töltik be. Ezzel a király helyzete hátrányosabbá lesz. A végrehajtás egységét lazítják. Első tünete ez a beálló bomlásnak.

Albert halálával kemény próba vár az uralkodó rendre.

Az ország érdeke ellentétbe jut a királyi ház felfogásával. Jellemző a nemzetre nézve az út, a melyet választ.

A társadalom ritka önmérsékletet tanusít, önrendelkező jogához azonban tántorithatatlanul ragaszkodik.

Bölcsen tekintettel van a hatalmi érdekek korlátozó hatására és a törvényes rendre; de souverain szabadsággal akar a maga sorsáról intézkedni, s minden jognál nagyobb érvényűnek tartja saját akaratát és parancsát.

Albert királynőnek már megkoronázott özvegyet hagy hátra, kinek joga — hisz az 1439-diki törvény is azt mondja róla, hogy születése címén tulajdonképpen őt illeti meg férje előtt is a királyság — férje elhunytával föléled. A rendek, úgy tetszik, ezt nem is vonják kétségbe. Mivel azonban asszony kormányja káros lehetne, olyan férjet keres-

nek neki, a ki vele együtt uralkodjék. Miként Mária mellett Zsigmond és maga Erzsébet mellett Albert kormányozott, úgy akarják most is a dolgot rendezni. Erzsébet a királyi hatalmat eddig sem gyakorolta, nem is Szent István koronájával koronázták meg, mint anyját Máriát, az 1439-diki törvény sem ruházott reá országos jogokat. Ha Albert uralodása megfért a királynő jogával, második férjének királylyá avatása sem lehet sérelmes.

Tagadhatatlan, hogy az országra nézve ez lett volna a legüdvösebb megoldás. Törvényes is volt, erős kezű királyt is ad a nemzetnek. A gyűlés tehát, a melyet Erzsébet összehívott, ebben az értelemben határoz. Ulászló lengyel fejedelmet választja a királynő férjévé és társkirálylyá.

Erzsébet nem mer ellentmondani. Megegyezése az egész eljárást a törvényesség kellékével ruhazza föl.

De miközben Ulászlóval folynak a tárgyalások, a királynő fiut szül. A Habsburgok benne látják a királyt. Erzsébet fölfogása szerint gyermeke természetes ura az országnak, mint minden fiú atyja örökének.

A rendek másképp vélekednek. Szerintök Szent István koronája nem magántulajdon. Az a nemzet legdrágább kincse, a melyet csak a nemzet hozzájárulásával birhatni. Albert rendelkezése törvénytelen, mert a rendek beleegyezése nélkül történt.

E két fölfogásnak össze kellett egymással ütköznie, a mint Erzsébet a maga joga helyett, a melyet különféle okoknál fogva mindkét fél elismerhetett, Lászlóét kívánja érvényre juttatni, s nem kéri megválasztását, hanem követeli megkoronázását.

A dynastikus álláspont ridegsége megérleli a nemzetben az elhatározást, hogy mereven ragaszkodjék a választás elvéhez és hogy az egész dynastiát mellőzze.

Az egyik fölfogás a magyar királyságban tisztán az

öröklés rendjén, a másik tisztán a választáson alapuló monarchiát látott.

Melyiknek van igaza, melyik felel meg az eddigi jognak? Teljesen egyik sem.

A magyar korona nem volt úgy örökölheto, mint ma; a választás sem volt olyan szabad, mint a minövé pl. Lengyelországban lett.

Az etelközi szerződés meghatározza, hogy a nemzet az Árpádok ivadécai közül tartozik fejedelmet választani. Az Árpád-ház ezen jogát a királyságra is kiterjesztik őseink. A férfiág kihalta után pedig a nemzet a királyi ház nőágbeli leszármazottjai között keres magának urat. Abból a főfogásból indul ki, hogy az Árpád vére jogot ad a királyságra. Róbert Károly megválasztásakor sem szorítkoznak arra, hogy az ő személyét tegyék királylyá; egész nemzetségének jogot adnak a trónra. Minthogy Lajos halála után leányát, Máriát, Zsigmondé után pedig Erzsébetet választják meg, s az utóbbiról a törvényben kimondják, hogy születésénél fogva is joga van a koronához, úgy tetszik, hogy Róbert Károlynak nemesak fiú örököseit, hanem nőágbeli leszármazottjait is örökjoggal bíró nemzetségének tekintik.

Az örökjog ezen elismerésével azonban a nemzet a választás jogát össze tudta egyeztetni. Nem egy viszályba keveredett már érte a dynastiák ellentétes felfogásával. Az Árpádok családján belül a nemzet döntötte el, hogy ki legyen a király, ámbár az általános szokás, a melytől csak kivételes okokból tértek el őseink, az első századokban a testvér, később a fiú megválasztása maradt.

Az Árpád-ház magvaszakadtával még inkább kidomborodott a választás joga. III. Endre halála után, részben azért, mert az Anjouk föltétlen jogot formálnak a magyar koronára, más királyt keresnek, olyant, a ki szintén Árpád ivadéka, de alá veti magát a választásnak. Midön végül

mégis Róbert Károlyt akarják a trónra ültetni, elismerik örökjogát is, de kiemelik, hogy választásnak is köszönheti királyságát. Annak ellenére, hogy ő, úgy tetszik, az örökösödési elv biztosítása végett, fiát előzetes választás mellőzésével szeretné megkoronáztatni, Lajos választás útján jut a trónhoz, s okirataiban örökjogán kívül a választásból eredőnek mondja királyságát. E jogot akkor is elismeri, mikor a rendek ígéretét kéri, hogy halála után leányát választják meg.

A nemzet szabad rendelkező jogát még inkább bizonyítja, hogy Lajos arra kéri a nagyokat, hogy leányán kívül vejét is tegyék királylyá, a kit pedig az örökjog szerint a trón meg nem illethetett.

Ennek ellenére Mária kizárólag örökjogára szeret hivatkozni. A nápolyi párt valószínűleg ebből meríti erejét. Nehéz helyzetében azonban Mária is meghajol a választás elve előtt és kijelenti, hogy közakarát emelte a trónra.

Zsigmond hasonló helyzetbe jut. Ő, a ki örökjog nélkül szabad választásnak köszöni királyságát, három ízben önhatalmulag rendelkezik az ország jövő sorsáról. De meg is keserüli. Egyik oka annak, hogy még életében veszélyben forog trónja, éppen az volt, hogy halála esetére is rendelkezhetni vélt fölötte.

Midőn osztrák Albertnek ajándékozta oda Magyarország örökét, a rendek nyíltan kimondják, hogy mivel ez megegyezésök nélkül történt, a választás jogát nem szünteti meg. Zsigmond ama ritka emberek közül való, a kik a maguk kárán tanulnak, s a kik maguk raknak gyógyító írt a sebre, a melyet ütöttek. Élete második felében megváltozik és tiszteletben tartja a nemzet jogait. A választás elvét sem sérti meg többé. Midőn újra rendelkezik örökségéről, a magyar koronáról nem intézkedik, s csak kéri a

magyar nagyokat, hogy utána vejét és leányát válasszák meg, a mit a rendek meg is tesznek. Albert megválasztása, annak ellenére, hogy a trón természetes örökösét Erzsébetben látták, újra bizonyítja, hogy a nemzet joggal bírt arra, hogy az uralkodó dynastia körén belől szabadon válassza fejedelmét.

Ebben az egész jogfejlődésben a következő elvek domborodnak ki:

A nemzet a trónhoz való jogot egyes királyi családokra ruházza ugyan, de egyszer s mindenkorra rendelkező törvénnyel nem állapítja meg az örökösödés sorát, hanem a megüresedett trónt a dynastia körén belől ejtett választás útján tölti be. Senki sem tekintheti magát királynak, míg azzá meg nem választják és meg nem koronázzák. A királyság nem oly méltóság, a mely a nemzet akaratától függetlenül száll a dynastia egyik tagjáról a másikra; még a ki joggal is bír reá, csak a nemzet határozatának megnyilatkozása után foglalhatja el. A születés maga senkit sem tesz királyvá. A nemzet kötelessége lehet valakit megválasztani; ha azonban e kötelezettségét nem teljesíti, a mellőzött nem lesz király, mert csak az uralkodhatik a nemzeten, a kit az megválasztott és megkoronázott.

A főnforgott esetben Erzsébeten kívül Lászlónak volt a legtöbb joga a magyar koronához.

Minthogy, a mint láttuk, a nemzet Róbert Károly lezármazottjainak örökjogot adott, ha Erzsébetet nem tekintették királynak, a mint ezt már ő maga sem követelte, László volt a trón természetes örököse. Miként Lajos, Mária és Erzsébet, ő is joggal követelhetette, hogy megválasszák.

Midőn ennek ellenére a nemzet Ulászlót avatja királyává, szakít a hagyományyal.

Másfelől azonban a dynastia követelése sem jogos.

Megválasztása nélkül László nem király, mert választás nélkül nincs magyar király.

A törvény betűjének tehát sem a dynastia, sem a nemzet álláspontja nem felel meg. Mihelyt azonban a dynastia a maga vélt jogának föltétlen követelésével áll elő, érthetővé, sőt természetessé lesz a rendek magatartása.

A középkorbeli magyar nemzet nem lett volna az, a mi volt, vérének és önérzetének meg kellett volna változnia, ha eltérne álláspontjától.

A nemzet nem csupán eszményi szempontoknál, hanem reális érdekeknél fogva is ragaszkodott a választás jogához. A középkorbeli társadalomnak az örökösödés és a választás keveréke igen jól megfelelt.

A középkorban a kielégítő közállapotoknak legelső föltétele volt, hogy fölnőtt és tehetséges király uralkodjék. Gyermekkirály nagyobb baj volt, mint az örökrendtől való eltérés és a stabilitás sérelme. Egyébiránt az örökjog elismerése sem biztosította a középkorban a kormányzat ama zavartalan és békés folytonosságát, a mely ma legnagyobb érdeme. Angliában az örökösödés vitás kérdései miatt több vér folyt, mint nálunk a választás okozta viszályok közben. A Rózsáknak több nemzedéken át pusztító harczát az örökösödés kérdése indította meg. Anglia és Franciaország vég nélkül való háborúit az örökrendre alapított igények táplálták. A középkorban a jog igaz tisztelete ismeretlen volt. Ez alól a koronához való jog sem képezett kivételt. Nem volt törvény, a mely erőszakosabb magyarázatban részesült volna, mint az, a mely e fölött a legkiválóbb állás és rang fölött rendelkezett. Ha valahol uralkodhatott az ököljog, ezen a politikai téren kellett érvényesülnie. A középkor jogászai nem képesek olyan minden kétséget eloszlató szabályok megalkotására, a melyek az ország nyugalalmát inkább biztosítanák, mint az olyan nemzet ösztöne, a mely, mint

a magyaré, nem él vissza a választás jogával, s csak igaz szükség esetében gyakorol optiót azok között, a kik joggal bírnak a trónra. Tagadhatatlan, hogy a választás joga veszedelmes fegyver, s hogy alkalmat szolgáltat a pártoskodóknak békétlenség keltésére; de büszke önérzettel mondhatjuk, hogy a magyar tudott vele élni, s hogy az a sok válság, a mely ezekben az időkben osztályrészünkül jutott, inkább annak tulajdonítandó, hogy királyaink nagy része leszármazók nélkül halt el, mint a választással űzött visszaélésnek.

A választás elvében őseink szabadságuk biztosítékát is látták. Ma, az alkotmányok fejlett korában, ezen biztosítékra nincs szükség; azokban az időkben azonban azért volt nagy becsé, mert a leghatásosabb békés eszköze volt annak, hogy a király magát a nemzet befolyása alól ki ne vonhassa. A királynak az a törekvése, hogy a tőle kívánt örököszt elfogadtassa és a választás alkalmával tett ígéretek voltak a szabadság leglényegesebb békés biztosítékai. Az örökjogtól való eltérés lehetősége és a választás elvének megóvása több vérontást és belharczot előzött meg, mint a mennyit okozott. Főleg nálunk, a hol rendesen még csak karddal lehetett az alkotmányt megvédeni. Tényleg e korban aránylag kevés nagy küzdelem is támadt a nemzet és királyai között. A királyok nagyobb biztosságban élnek nálunk, a később rebellisnek kikiáltott nemzet körében, a hol a fegyveres ellenállás joga sarkalatos pontja az alkotmánynak, mint Angliában, annak a nemzetnek a trónján, a mely ma önérzettel mondja, hogy már csaknem két századja nem látott polgárháborút, a mely az ellenállás jogát a magna charta óta törvénykönyveiben mellőzte, s a békés kényszerítésnek könnyebben használható eszközével rendelkezett, mint mi.

Angliának I. Eduárd halálától VII. Henrikig, az első

Tudorig (1307—1485) nyolcz, Magyarországnak az Árpádoktól a Jagellókig (1301—1490) tíz királya volt. Angliában e nyolcz közül ötöt erőszakkal fosztottak meg trónjuktól és életöktől is. Nálunk hármat üznek el a rendek; közülök kettő, Venczel és Ottó, csak egy párt választottja; a harmadik, Mária, gyenge nő volt és vissza is hívták. Csak egyet ölnek meg, a bitorló Kis Károlyt.

Nagyrészt a választás joga megóvásának tulajdonítom a jobb eredményt. Ez tette a fejedelmeket óvatosabbakká, az erőszakos ellenállást fölöslegessé.

De ha tévedek is, természetes, hogy a nemzet e jogához szivósan ragaszkodott. Ha másképpen tenne, azonnal kárát látná. A megejtett választást kellene visszavonni, a török hatalommal szemben a lengyel szövetségről kellene letenni, ha elismeri a Habsburgok követelését. Férfiú helyett csecsemőt kellene a nemzet élére állítani, a mikor táborba készül gyűlni és mindenek fölött hadvezérre van szüksége.

A Habsburg-dynastiától tanusított nagy önérzet, szintén arra sarkalhatta a rendeket, hogy a választás fegyverét ki ne adják kezökből, mert majdan vérök ontásával lehetne csak pótolniok.

A népszerűtlen Czillei hatalma, az idegen invasio, a mely ellen régtől fogva védekezik, szintén nyugtalaníthatta a magyart.

Oly lelki állapotban sem volt, hogy jogföladásra, akarata alárendelésére hajlott volna.

A mit Róbert Károlynak ellenállás nélkül tűrt kényuralma sem bírt kiküzdeni, hogyan érhatték volna el Máriának, Zsigmondnak és Albertnek a rendektől függő kormányzata után egy gyenge asszony és idegen rokonai?

Szó sem lehetett róla. A dynastia rideg követelése annál elhatározottabb ellenállásra ösztönzi a nemzet zömét. A jog-

talán követelésre jogtalan tettel felel. Erzsébet ellenmondásával mitsém törődve, 1440-ben megkoronázzák Ulászlót.

A nemzet, a mely Máriát letette, Zsigmondot fogságba vetette, a melynek egyes tagjai mint egyenlő felek szerződnek Zsigmonddal, önrendelkezésének föltétlen jogát oly élénken érzi, hogy ha ezt a jogot a királyi ház megsérti, az egész dynastiát félretolja, éppen úgy, mint letette a királyt.

A nemzet hite a maga mindenhatóságáról, az a fölfogása, hogy mivel minden jog, törvény és alkotmány csak ő érette van és tőle ered, mindezeket meg is változtathatja és minden jogot a maga akarata szerint alakíthat, jellemzően kifejezésre jut a törvényben is. Midőn Szent István koronája Erzsébet kezében van, a rendek kimondják, hogy «mivel a királyok kormányzása mindig a rendek akaratától függ, a korona hatása és ereje a rendek jóváhagyásától függ»; s hogy az ez alkalommal használt korona a szent ereklyének «minden hatásával, mysteriumával, erejével» bír.

Ime, a szent koronának a történettől ihletett, a vallási érzéssel összeforrt, a lelkekre varázsszerű hatalmát is a maguk akaratától vélik függővé tehetni.

A rendek továbbá kimondják, hogy «egyező akarattal és közös határozattal teljes hatalmat adnak a királynak» mindazon ügyekben, a melyekben eddig a szent koronával megkoronázott királyok törvény vagy szokás alapján ily hatalommal bírtak.

A királyi tiszt közjogi tartalmát ők határozzák meg. Nem a király ad szabadságokat a rendeknek, hanem a rendek adnak jogokat a királynak.

Minden hatalom és közintézmény a nemzettől származik. Rendes időkben az állam minden szervének megvan a maga független joga, elismert hatásköre. Nagy vál-

ságok időszakában azonban, midőn a főnnálló jogszokások nyomdokán járva, útvesztőbe jutna a nemzet, az övé az a legfelsőbb akarat, egyedül ő van jogosítva arra, hogy souverain szabadsággal új utat vágjon magának, új jog-alapokat teremtsen.

Idáig juttatta az asszonyi kézben levő és az idegen befolyás odiumával megterhelt királyságot az a kísérlete, hogy a reá nézve legrosszabb pillanatban, a rendek elhatalmasodása korában, a magyar jogból kiküszöbölje a választás elvét. A királyság a teljesen szabaddá lett választás útján egészen a rendek kényétől függ.

A rendek nem élnek vissza e helyzettel. Mindenhatóságuk tudata nem felejteti el velök, mint annyi más néppel, hogy erős kormány nélkül nem boldogulhatnak. Vezetőt kerestek Ulászlóban, s most, midőn a Habsburgok ellenére megkoronázzák, kettős szükségük van hathatós védelemre. A közérdeken kívül a merész actiót végrehajtó pártot önzése is arra indítja, hogy Ulászlót oly helyzetbe juttassa, a melyben föladatának megfelelhethet.

Meg is tesznek mindent, hogy sikeres lehessen a kormányzata. A koronázás előtt Ulászló ünnepélyesen megerősíti a jogokat, a melyeknek a nemesség jelentőséget tulajdonít; de az alkotmányon olyan ujítás nem történik, a mely az egyöntetű kormányzás akadályá lehetne.

Szabadságát nem hagyja a nemzet; de érzi, hogy erős királyság nélkül sem az ország békéjét az osztrák párt üzelmei ellen megóvni, sem a törökkel szemben a harcot sikerrel folytatni nem bírja. Az aranybulla megerősítésekor az ellenállás záradékát mellőzik, ellenben a hatalmaskodók ellen szigorú új törvényeket hoznak. Az országgyűlés, valószínűleg azért, hogy a királynak módjában legyen odium nélkül bizonyos méltóságok viselőitől szabadulni, elhatá-

rozza, hogy valamennyi tisztviselő mondjon le, s a király szabadon nevezhessen ki másokat.

Ulászló rátermett a helyzetre. A lovagiasság példaképe, nemes és bátor a jelleme, arra való, hogy a nemzet bizzék benne és aggodalom nélkül ruházza reá a hatalmat.

Méltán táplált szép reményeket zúzott tehát semmivé a várnai csata. Nehéz vállalkozása közben fosztja meg a nemzetet vezérétől. A szerencsétlen véletlen megakadályozza, hogy a nemzettől választott politika meghozza gyümölcsét. Az erős kezű király, a kire szükségünk volt, a kinek az a nagy föladat jutott, hogy a kormányzat hathatóságát összeegyeztesse a szabadság sértetlenségével, ki e hivatásának meg is tudott volna felelni, s a ki mellett mint főtanácsosa és bizalmas embere ott állott a nemzet jó tulajdonainak megtestesülése, Hunyadi János, munkája kezdetén korai halált hal, a trón újra üres, a nemzetre újra nagy kísértések, kemény próbák várnak, újra koczkán forog minden nagy érdeke. A sors üldözőbe vett bennünket.

Történetünk tragikus. Nem egyszer tépi szét egy-egy szerencsétlen esemény helyes irányban megindított munkánk fonalát. Nem egyszer sújt a sors csapása, midőn fejlődésünk a legjobb úton van és csak idő kellene a sikerhez.

Sok jóakarát, áldozatkészség és erőfeszítés ment így veszendőbe, mielőtt megakadályozhatta volna, hogy az ádáz sors a nemzetet a végenyészet szélére sodorja. E veszélyekben, e csapásokban is keresendő talán egyik forrása azon hagyományos hazafiságnak és egyúttal azon önerejében bízó érzésnek, a mely a magyart kitünteti, s a melynek köszöni, hogy még létezik. Hogyne ébresztettek volna a viharok hatalmas visszhangot a nemzet szívében s hogyne lelkesítették volna szívós ragaszkodásra a tragikum dícsfényével is övezett nemzeti fogalom iránt? A sok veszélytől támasztott aggódó hazafias érzés mellett a nemzet

csillagába vetett fatalistikus bizalmat keltett az a tudat, hogy balsorsunk ellenére fönmaradhattunk.

A várnai csata is egyike ezen tragikus eseményeknek. Jobb sorsot érdemelt derekas törekvések közben érte a nemzetet, s rosszra fordította, a mi az ország javára válhatott volna.

A középkorban a szabadság kormányformáját az anarchiától csak keskeny mesgye választja el. Kevés kell hozzá, hogy a szabad nemzet élén álló erők összhangzatos munkásságát egymás ellen vívott önző harcuk váltsa fel.

Oly nagy hatalom van egyes állampolgárok kezében, hogy egy-két ember becsvágya és haszonkeresése elégséges a nemzet békéjének megzavarására.

A míg az ország hadi erejének jelentős része egyes urak parancsszavának engedelmeskedik, a kik alig bevehető várak birtokában is vannak, fönhéjázásuk kockára vetheti a nemzet békés és üdvös fejlődését. Nagy veszélyek, véres polgárháborúk szakadhatnak az országra, habár a többség hű marad a törvényes rendhez, s az ország kormánya a legjobb szándéktól vezetettve a legokosabb politikát követi. Annál nagyobb érdem volt az ez ideig elért eredmény. De annál érthetőbb egyszersmind, hogy elenyészett, mihelyt szerencsétlen események újra meg újra kétségessé tették az állam rendjét, mihelyt újra meg újra kellett megalakítani a hatalmat, a melynek hivatása a törvény uralmának és a közrendnek fönntartása. Angliában ilyen szerencsétlen események nélkül romlott meg az állam rendje. A reánk zúdult csapások után mi sem kerülhettük el e sorsot.

Már Ulászló trónraemelése és László megkoronázása kettéosztotta az aristokratiát. A többség a nemzettel tartott, s irányt szabott neki. Egyesek azonban az osztrák párthoz szegődtek. Ulászlónak, rövid kormányzása alatt, nem volt módjában teljesen eltüntetni ezt a szakadást.

Habsburgi Frigyes védőszárnyai alatt a nyugati és északnyugati határokon idegen származású nagyhatalmú urak és egyes magyar családok is föntartották függetlenségüket a törvényes kormányval szemben. A nagy többségtől helyeselt irány csak úgy válhatott volna azonnal a nemzet javára, ha egyhangú megegyezésre talál. Így a közkormányzat az ország egyes részeiben megbénult. Idő és siker kellett volna hozzá, hogy a kívánatos cél eléérjék.

De a vármai nap másként döntött sorsunk fölött.

A magyar nemzet megint szemben áll ugyanazzal a helyzettel, a melyet négy évvel előbb el akart kerülni. A gyermek, a kinek jogát megsértette, megint az egyetlen örököse a trónnak. Ha újra mellőzik, a pártszakadás meg nem szűnik, s nem bírják helyreállítani az ország egységét. A török erő tözsomszédságában kockázatosnak tetszhetett ez a politika. Ismételjék-e azt, a mi az imént rossz véget ért? Olyan alkalmas jelölt nem volt, mint az elhunyt király.

Ha ellenben meghajolnak László előtt, le kell mondanunk a választás elvéről, s olyan királyt kell elismerniök, a ki idegen befolyás alá kerülhet. Kiskorú uralkodó Várna után sem kecsesgetőbb, mint azelőtt.

E tépelődései közben a nemzet megint rátalál a helyes útra. Nagy bölcseséget tanusít, midőn annak ellenére, hogy a mellőzött dynastia érvényesülése sok aggodalmat támaszthatott azokban, a kik előbb Ulászló mellett foglaltak állást, mégis, miként maguk őszintén mondják, «nehogy a belső meghasonlásból és a belső háborúból még nagyobb veszély és súlyosabb baj» keletkezzék, közmegegyezéssel arra tökélik el magukat, hogy Lászlót emelik a trónra.

Hidegen, lelkesedés nélkül, politikai opportunitásból határozzák el magukat arra, a mi a főforgó körülmények között a legtanácsosabb.

De e mellett az ország jogait is iparkodnak megvédeni.

Lászlót fejedelemnek czímezik; királyvá csak új megkoronázása után lesz. Megválasztása érvényességét ahhoz a föltételhez kötik, hogy Frigyes visszaadja a koronát és Lászlót is kibocsátja őrizete alól.

Mivel László hívei is belenyugszanak e megoldásba, reményleni lehetett, hogy minden jóra fordul.

Miként az Anjouk trónkövetelését compromissummal intézték el, úgy gondolták a Habsburgok jogát a nemzet jogával és érdekeivel összeegyeztethetni.

De Frigyes császár mereven ragaszkodik álláspontjához. Lászlót el nem bocsátja, a koronát nem adja vissza és az örökjog föltétlen elismerését követeli. A Habsburg-dynastia önérzete nagyobb, mint volt az Anjouké. Alig vált sorsunk egyik föltényezőjévé, már is kitűnt az a jellemző tulajdonsága, a melynek segítségével annyi csapást el tudott viselni és hosszú századokig a világtörténet egyik leghatalmasabb tényezője bírt maradni, annak ellenére, hogy annyi országot és trónt vesztett el, a mennyivel kevés más dynastia bírt valaha. Megnyilatkozott az a szelleme, a mely e válságok nagy részét előidézte, de arra is képesítette, hogy túlélje őket. Törhetetlen szívóssága, szigorú következetessége, fanatikus ragaszkodása hivatásához és az a fölfogása, hogy a maga monarchikus joga föltötte áll minden ország és nép jogának, mert isteni az eredete és a kormányzata alatt élő nemzetek boldogulásának is legelső föltétele, mindez már ekkor érvényesült, s utóbb bekövetkezett sok esemény előljárójaképpen kemény próbára tett bennünket.

Mit tegyen a nemzet, elforduljon-e Lászlótól és más királyt keressen magának, talán saját kebeléből emeljen valakit a trónra? Mindegyik megoldásnak voltak hívei. Végül azonban abban állapodtak meg, hogy ideiglenes kormányt alakítanak és Lászlót megválasztott királynak tekintvén, megvárják nagykorúságát, vagy szabadulását Frigyes gyámsága alól. E terv

megvalósítását lehetővé tették Hunyadi János nagy érdemei és kiváló tulajdonságai. Benne megvolt a nemzet természetes vezére, a gondviselés adta támasza. Csak köréje kellett sorakozni és szembe lehetett szállni minden veszélylyel. Ez meg is történt.

A köznemességnek sikerült Hunyadi kormányzóvá megválasztania. Az az osztály, a mely III. Endre óta a háttérbe szorult, közhasznú tettel lép újra az önálló tényezők körébe. Az Anjouk idejében a királyt támogatta, a nélkül, hogy vezérlő szerephez akart volna jutni, s önálló politikát vitt volna. Az ezután következett korszakban az aristokratia vezetése után indul. A mint azonban a nagy hatalomra szert tett urak helyzetökkel visszaélnék és a királyságot sujtott csapásokat saját hasznukra akarják fordítani; a mint egyes családok, egyes kis úri szövetségek egymás ellen indítanak harcot, s egységes irány követése helyett egymást ellensúlyozó eselszövények útvesztőjébe kerülnek: a nemzet zömében föléled az ösztön, hogy a kormányzatra közvetlen hatást szerezzen magának. A módja megvan hozzá. Hatalma idejében az aristokratia nem fosztotta meg erejétől. A nemzeti gyűlés a nemzeti akarat legfőbb letéteményese maradt, benne pedig, ha megjelenik, a köznemesség lehet óriás többségben.

Helyes az érzése a köznemességnek, a mikor a maga véréhez szít, ahhoz, a ki a magyarnak legelső katonája, legnemesebb jelleme, legnagyobb embere.

Sikert azonban csak úgy lehetett várni, ha Hunyadi kezébe adják a teljes királyi hatalmat, s ha úgy engedelmeskednek neki, mint engedelmeskedtek Nagy Lajosnak. A rómaiak a diktátori intézmény megalapításának köszönhették, hogy a *respublica* daczolhatott minden fürgeteggel.

Magyarországnak is olyan volt a helyzete, hogy csak

egy nagyszabású tehetségnek szabad érvényesülése mellett lehetett volna boldogulni. Oly egységes vezetésre volt szükség, hogy bent ne lehessen érezni a király hiányát, kifelé pedig meg lehessen védeni a törökkel szemben az ország határait, s arra kényszeríteni Frigyest, hogy haza bocsássa királyunkat, a ki magyar levegő és magyar befolyás hatása alatt nevelkedvén, mint a nemzetnek szabadon választott ura és igaz fia szerencsét hozhat hazánknak. A gondolat szép is volt, okos is. Vajha meg is tettek volna mindent, hogy jó eredménnyel járjon. A középkorban páratlan sikert érhettek volna el. Sajnos azonban, erre nem voltak eléggé megfegyvelmezve.

A pártoskodás, szabadságunknak mindenkor legnagyobb ellensége, nem szűnt meg, annyi erőt meg, a mennyivel meg lehetett volna fékezni túlhajtásait, a féltékeny rendek nem adtak Hunyadinak.

Egyes nagyhatalmú urak irigyei voltak. A kisnemesnek felsőbbségét nem egy régi család sarja a külföld ragályos fölfogásának hatásánál fogva megalázónak tartotta. Másokat az állam rendjében beállott bizonytalanság és a jó alkalom saját hasznuk keresésére ösztönözött. Ismét másokat, idegen létökre, az ország sorsa nem érdekelt. E nagyhatalmu urak nem voltak hajlandók előnyüket a közügynek alárendelni, s az ország erejének nevezetes részét a nemzeti érzések és érdekek szolgálatától elvonták.

A magyar politika útja mindig rögzösebb volt, mint más nemzeteké. Azok a csapások, a melyek másokat is érhetnek, bennünket érzékenyebben sújthatnak. Ha az oligarchia, a mely minden országnak az átka, rajtunk vesz erőt, rendes következményeihez még az is járul, hogy veszedelemmel fenyegeti faji suprematiánkat, nemzeti létünket. Egy-egy Giskra, egy-egy Cillei nemcsak azokon ejt vérvő sebet, a kiket kardja sújt, nemesak azt rontja meg, a

kinek vagyonát elfoglalja, hanem kárt tesz a nemzet eszményi életén is. Ha állandóvá lesz uralmuk, cseh és német enclavet teremtenek hazánk talaján.

E széjjelhúzó tényezőkkel csak a föltétlen támogatásban részesített teljes királyi hatalmú kormányzat lett volna képes megbirkózni.

Hunyadi nimbusa, akárhogy ragyogott, nem pótolhatta a szent korona hagyományos tekintélyét, a történelem szentesítette hatalmat. Nemesak a főnemesség, hanem a köznép is aligha fogadta ugyanazzal a tisztelettel a tőle eredő parancsokat, mint a milyennel a Szt. István utódjaitól származott rendeleteket vette. Árpád vérét aligha helyettesíthette az egyéni nagyság.

Ezért végzetes, hogy nem adnak elég hatalmat Hunyadinak. Miként III. Endre idejében, most is megkötik a kezét, a melynek az országot meg kellett volna menteni. Különczöt akasztanak annak a nyakára, a kinek mozdulatai legteljesebb szabadságára van szüksége. Alig van szomorúbb látvány, mint a magasztos czélok és kötelességek szolgáltatában álló nagy ember, a kitől hivatása követésére megtagadják az eszközöket. Ilyen helyzetbe juttatták Hunyadit.

Midőn a kormányzóságot reábizzák, még egyideig hat országos kapitányt hagynak meg állásukban, a kik a közhatalmat decentralizálják. Nagyobb kiterjedésű birtokot a kormányzónak nem szabad adományoznia. Hütlenség esetében nem ítélt és nem kegyelmezhet az országgyűlés megkérdezése nélkül. A melléje rendelt választott tanács ajánlata nélkül érsekséget, püspökséget, főapátságot nem osztogathat. A kormányzó kinevezésével egyidejűleg az országgyűlés a többi hivatalt is maga tölti be. A meggyöngült végrehajtó hatalom egyöntetűségét kockára teszi. Hogyan oldja meg Hunyadi megnyírbált joggal nehéz föl-

adatát, ha társait, alárendeltjeit sem ő keresi magának, hanem mások nevezik ki?

Ellenségét, Garait választják nádorrá. Az állam legfelsőbb vezetése is ellentétes impulsusok hatása alá jut.

Még nagyobb hibát követnek el a rendek, midőn kimondják, hogy minden évben országgyűlés tartandó és ennek rendelkezésére bocsátandó a kormányzó állása és a többi főhivatal. Ezzel tökéletesen megbénítják az állam hatalmát, s a rendek közvetlen kormányzatát inaugurálják. Szerencsére, e törvény, úgy tetszik, nem hajtatott végre. Fennállása azonban nagyot ronthatott a kormányzat tekintélyén.

Ugyanakkor, midőn a rendek Hunyadival szemben ennyire fősvények, erősen hangoztatják a maguk kiváltságait.

Megújítják a törvényt, a melynél fogva általános fölkelést a kormányzó csak akkor rendelhet el, ha a királyi jövedelemmel tartott zsoldosok és tiszti banderiumok nem elégségesek. A nemeseknek vámmentességet is biztosítanak. Jogaikat növelik, kötelességeiket apasztják.

A köznemesség politikai befolyását fokozza, hogy a törvénynyel szervezett tanács felerészének az ő köréből kell kikerülni, s hogy László halála esetére a király választását, különben helyesen, az országgyűlésre tartozónak mondják ki.

Szóval, a helyett, hogy a rendek nagy discretionális hatalommal ruháznák fel Hunyadit, az országgyűlés befolyása alá helyezik és maguk akarnak vezetni.

Az aristokratia egyrészének oligarchikus bűnei sorompóba szólították a köznemességet. Szükséges és üdvös is volt, hogy sikra szállott; ezéljai is helyesek voltak; de, sajnos, nem tanusított elég bölcseséget a végrehajtásban.

Midőn a közszabadság nem forog veszélyben és min-

denekfölött arra van szükség, hogy hatalmasak legyünk, az erők megoszlását előidéző törvényeket alkotnak.

Valószínűleg egyes nagyok kártékony befolyásának tulajdonítandó az a sok gáncs, a melyet Hunyadinak vettek; de ha a köznemesség megérti helyzetét, a dolgok más fordulatot vehetnek. A maga jogait ki tudta terjeszteni. Arra volt elég befolyása, hogy, minden helyes szervezeti elv ellenére, meghatározza azok számát, a kiket saját tagjai közül a legfelsőbb tanácsba kell választani, akár van rátermett ember, akár nincs. Azt is el bírta érni, hogy ennek a tanácsnak hatáskörét tágítsák. Csupán arra nem volt képes, hogy Hunyadinak megszerezze a kellő hatalmat.

E mulasztásuk meg is bosszulja magát. Az a helyes politika, a melyet a köznemesség és Hunyadi képviselnek, nem bír érvényesülni.

Hunyadi megkísérli, hogy a fiatal királyt fegyverek segítségével meghódítsa az országnak, a mikor azonban ez nem sikerül és a rigómezei szerencsétlen csata is megrendíti a nemzet erejét, változtat politikáján. Szerződést köt Frigyesseel, a melyben ez elismeri Hunyadi kormányzóságát, s a melyben megállapodnak, hogy Frigyes a királyt nagykorúságáig magánál tartja. Ez a szerződés helyes volt. Elkerüli a legrosszabbat: idegen befolyás alatt álló gyermek uralmát. A lehetséges megoldások közül az aránylag legjobbat, Hunyadi kormányzóságát több évre biztosítja, s békét teremt a nyugati határokon.

De Hunyadi nem ura a helyzetnek. Nem bírja végrehajtani akaratát. A rendek a király hazabocsátását sürgetik.

A kormányzó és a nemzet nem értenek egyet, a mi tétovázó és egymásnak ellenmondó politikát szül. A legkülönbözőbb utakon is lehet sikert érni, föltéve, hogy valamelyiken következetesen végig haladunk; a határo-

zatlanság és a kapkodás ellenben csak kudarczczal végződhetik. A félrendszabály, s az, a ki nem tud egyet erősen akarni, mindig a rövidebbet huzza.

Ha a nemzet magáévá teszi Hunyadi tervét, a fiatal király Frigyes udvarában marad és kiskorunak a kormányzatát el lehet kerülni. Ha a rendek erélyesen érvényesítik politikájukat és magyar erők rákényszerítik a császárt az ifju hazabocsátására, ők lehetnek a helyzet urai és László magyar gyámot kaphat. Az egyikkel is, a másikkal is czélt érhetnek, csak a habozással nem.

A rendek állásfoglalása lehetetlenné teszi, hogy Hunyadi terve megvalósuljon, másfelől azonban a király kiszabadításában a magyarok nem fejtenek ki annyi erőt, hogy ők parancsolhatnának. Az osztrák rendek vannak az előtérben, s Lászlót nem nekünk adják ki. Czillei gyám-sága alatt marad. Károsabb eredménnyel nem járhatott a sok helyes intentio és a sok erőfeszítés. Gyerme-király, gyülölt és álnok gyám együtt súlyosodnak a nemzetre.

Hunyadi ellenére, szabad akaratából, maga a nemzet veszi nyakába a nyügot.

László új koronázás nélkül fogadja az ország hódolatát. Uralkodását születése évétől számítja. Ulászló adományai megsemmisülnek. A rendek fölhagynak a választás hangoztatásával, s elismerik a Habsburg-dynastia jogi felfogását. Mi okozhatta ezt? Mi készítette a rendeket arra, hogy nagybecsű jogukról lemondjanak, eddigi politikájukkal fölhagyjanak, a legkárosabb megoldást maguk kívánják, és a legnagyobb magyart félretolják?

Részben egyes oligarcháknak, Hunyadi esküdt ellenségeinek befolyása. De hogyan történhetett, hogy olyan könnyű szerrel diadalmaskodtak?

A nemzet, a mely nem adott Hunyadinak módot hozzá, hogy föladatát sikerrel megoldhassa, a királyi nimbusban

keres segítséget. Nem nézi, hogy ki a hibás, ő maga-e vagy pedig az, a kire a hatalmat bízta; siker után áhítozik; ha ez elmarad, ösztönszerűleg új útra tér, s még egy Hunyadi Jánossal szemben is igazságtalan.

Sokan talán azt is remélték, hogy Hunyadi marad az ügyek élén. Ő maga elfogadja az új kormányzatot. Az ország belső békéjét semmi áron sem akarja kockáztatni. Ő is hitte, hogy befolyását fentarthatja.

László tehát sikerrel biztató körülmények között kezd uralkodni. Ha jó tanácsosok környezik és nagykorúságáig Hunyadira támaszkodik, talán talpra állíthatja a királyi hatalmat. A zavaros állapotok oly reactiót ébresztettek a szellemekben, hogy mindinkább szaporodtak a tekintély elvének hívei.

A királyi kormányzat nélkülözhetetlenségének érzete birta reá a nemzetet, hogy a király gyámjának népszerűtlensége ellenére meghódoljon Lászlónak. De ő a kínálkozó alkalmalmmal élni nem tud. Udvara a cselszövények központja. Jelenléte csak fokozza a zavart. Egyes oligarchák önzése, a köznemesség tehetetlensége arra, hogy közvetlenül vezessen, rossz befolyás alá jutott, szándékosan megrontott szeszélyes gyermek-király, mindezen kártékony hatások kereszteződnek és bajba viszik a jobb sorsra érdemes nemzetet.

Eleinte Hunyadi kezeli a hatalmat, de szomorúan tapasztalja, hogy a király a rendeknél is kevésbé megbízható. Néha hallgat szavára, másszor mellőzi és szövetkezik ellenségeivel. Egyszer a király intézkedik, távol a hazától, az országos ügyekről, másszor Hunyadi, s ismét másszor az országgyűlés. László az országgyűléstől választott hat zászlós-urra, hat főpapra és hat köznemesre bizza a kormányzatot; midőn azonban Hunyadi ez ellen fölszóal, megint őt helyezi az előtérbe.

Egyes oligarchák egymással véd- és dacszövetségre lép-

nek, s az ország sersára nagyobb befolyást gyakorolnak, mint a constituált közhatalom.

Maga Hunyadi is kénytelen a napi politika ezen eszközeivel élni. Vagyonát is öregbíti. Midőn egyes nagy birtoktömbök urai külön politikát űznek és az állam tehetetlen, szerencse, hogy a legnagyobb magánhatalom a közérdeket szolgálja.

A Hunyadi-ház gazdasági és katonai ereje a nemzetnek valóságos védő bástyája. A mit az állam elmulaszt, Hunyadi törekszik helyreépíteni. Míg a király és a rendek tanácsot ülnek, ármánykodnak, alkudoznak és a török ellenében csak az előkészületekig jutnak, Hunyadi cselekszik és hősiességgel az ország határait és becsületét megvédi.

De, sajnos, közel van végső felvillanása erejének. Belgrádnál vivja utolsó csatáját, ott menti meg utoljára hazáját és a kereszténységet. Közvetlenül reá bekövetkezett halálával árván marad a nemzet.

Ő sem birta a közállapotok bomlását megakasztani, de elhárította ennek legszomorúbb következményeit. Míg ő él, van a ki megvédi az országot, rendszeres polgárháború nem támad, mert félnek tőle, ő maga pedig minden agressziótól tartózkodik. Kizárólag a közérdeket, nagy célját, a török elleni küzdelmet tartja szeme előtt. De a mint vele ledől a haza legerősebb oszlopa, az egész épület recseg. Csak ha a két ifjú László, a király és Hunyadi, kezet fognak, menthették volna meg a közbékét. De erre nem lehetett számítani. Ha az öreg hőst sem akarta a király az ügyek élén látni, hogyan emelné oda a fiát?

Hunyadi László hevesebb vérű az atyjánál. Könnyebben ragadtatja magát oly cselekedetre, a mely alkalmas a béke megbontására.

A király nem bízik benne. A néptől rajongva szeretett honfi fölött elsőséget ad még az idegen származású és

utált cselszövőnek, Czilleinek is. Tőle legalább nem félti koronáját.

Az összeütközés tehát elkerülhetetlen.

Ismeretes tragikus lefolyása. Ha a király halála elejét nem veszi, polgárháború üt ki. A nemzet jogos fölháborodása, Szilágyi fegyverei Lászlót arra kényszerítik, hogy sietve elhagyja az országot, s ha meg nem hal, koronája is lehullhat a fejről.

Ide vezetett az Anjouk után újra megindult ama fejlődés, a mely a rendeknek kedvezett. Olyan hatalomra tesznek szert egyes alattvalók, hogy a király nem képes vezetni. A királyi hatalomnak elevenen élő erejét semm sem pótolhatja.

A szabad alkotmányok rendszeren azért mennek tönkre, mert nem tudják a végrehajtó hatalomnak azt az erőt megadni, a mely nélkül a társadalom soha sem virágozhatik. Erős kormány nélkül nincs jólét és haladás. A szabad államban sem. Az a nemzet, a mely szabad óhajt lenni, kormányát befolyása alatt tartja és gondosan ügyel a korlátokra, a melyek a végrehajtó hatalmat körülzárják. Kénytelen vele, hogy így tegyen. Különben martalékává lenne vezetőinek. De ha ezt a természetes és helyes ösztönét követi, az a veszély fenyegeti, hogy a kormány tulságosan elgyengül és a gyorsan váltakozó áramlatoknak játékszerévé lesz.

Még ma is alig van igazán erőteljesen igazgatott állam, a hol a kormány valóban a nemzet befolyása alatt van és a hatalmas központ mellett tőle jogaiban független a társadalom. Talán egyedül Angliának ilyen ma az állapota. De ott megkönnyíti a problema megoldását az, hogy a kormánynak, eddig legalább, kisebb erőre volt szüksége, mint a continens államaiban.

Franciaország egy század óta tudatosan küzd olyan

szabadságért, a mely erős kézzel biztosított renddel párosul. De nem ér célzt. Egymást váltják fel benne a szabadság és az erős kormányzat. Hol az egyiket, hol a másikat kívánja meg annyira a nemzet, hogy egymásután megbuktatja azt a kormányformát, a mely az egyik czélnak feláldozta a másikat. Az első és a második köztársaságban a szabadságnak túlradó vágya lehetlenné tette a hathatós kormányzatot. Ezért mind a két kísérlet kudarczczal végződött és a végrehajtó hatalom reactióját idézte elő. A Napoleonok absolutismusa és centralismusa váltotta fel őket. A királyság és a harmadik köztársaság, a melyek a caesarismusra megint következtek, komoly kísérletet tesznek az állam két nagy érdeke biztosítására. Az eredmény azonban negativ. Ma sincs erős kormánya Franciaországnak. Maga az államforma sem birt megszilárdulni. Több az ellensége, mint valaha. Egyesek elvből, mások az elkövetett hibái miatt törnek ellene. A kormányok apró politikai csoportok és cselszövényeik befolyása alá kerülnek, s a demokráciával és az egyenlőség elvével palástolt irigység és féltékenység rendesen kizárja belőlök a nemzet legkitünőbb tagjait. Napról-napra élnek. Állandóságra nem számíthatnak. Kimerülnek a tengődésükért vívott harczokban. Nem vezetik a nemzetet. Felelősséggel nem tartozó változó befolyások irányítják őket.

Állandó czélokot szolgáló erős közigazgatást ilyen körülmények között nem alapíthatni meg. Hadsereget szervezni, helyes és következetes közigazdasági és pénzügyi politikát folytatni alig lehet. Egyedül külpolitikája irányára nézve birt tartósan egyesülni a francia nemzet többsége.

De a szabadságnak sem sikerült gyökeret vetni. A közhatalom még mindig szerfölött nagy, s csak azért nem képes a kormány következetes politikát vinni, mert maga nem állandó. Rendes körülmények között egyes képviselők, vidéki

befolyásos emberek, politikai töredékek önző érdekei rendelkeznek fölötte, s a többiek jogai és érdekei háttérbe szorulnak. Rendkívüli időkben Páris közhangulata, az erélyes actióhoz szokott mozgékony kisebbség szenvedelme lesz a centralisatio útján Franciaország zsarnoka.

Nálunk sincs még az erős kormányzat és a szabadság egyaránt biztosítva. Politikai iskolánk sokkal különb a francziakénál. Az önkormányzat szükséges föltételei nálunk sokkal fejlettebbek, mint amott. De a föladat oly nehéz, hogy nem birtuk kielégítően megoldani. Nálunk jóval nehezebb, mint Angliában. Sehol sincs annyira szükség erős kormányra, mint nálunk. Nemzetközi helyzetünk, Ausztriával való kapcsolatunk, aránylag szegény voltunk, nemzetiségi viszonyaink egyaránt megkövetelik, hogy a jövőbe tekintő, erőskező, következetes legyen a vezetésünk. Birunk is vele; de a szabadság rovására erősödtek meg kormányaink. A parlamentarismust helyes alapon fejlesztettük. Van is iránta érzéke a nemzetnek; a continens egy népe se érti meg jobban és él vele helyesebben. Annyi hatása van a közvéleménynek, a nemzeti érzésnek az államra, hogy nemzetellenes irány nálunk nem ütheti föl fejét. Faji érzésünk, hazaszeretetünk oly erős, hogy magyar kormány és magyar többség nem képzelhető, a mely a magyar érdekeket tudatosan megsértené. Más pedig a mai alkotmány alapján nem uralkodhatik rajtunk. De azért szabadságunk mértéke még sem kielégítő. Legnagyobb kincsünk, jogunk önmagunkért élni, védve van; ennyiben azonban másutt a zsarnokság is részesíti a népeket, a czár is, a szultán is. Még nem valószínűségi önkormányzat, nem a nemzet élete erejét fejlesztő komoly szabadság az, ha idegen erő és akarat nem kormányozhat.

A valódi szabadság nálunk jelenleg fogyatékos, mert a társadalom gyenge és nem eléggé független a kormány-

tól. Erőskezű vezetésre volt szükségünk. Az államférfiak és a politikusok, a kik ezt érezték, folyton szőtték a szálakat, a melyek a polgárokat az államtól függő viszonyba juttatják. A gazdasági fejlődés iránya is az állam beavatkozásának növekedését segítette elő. Gyorsan és ijesztő módon terjeszkedhetett tehát a kormány hatásköre. A közigazgatás is a tulságig centralizálódott. Hogy nemzeti föladatát megoldhassa és a vidéki közegek gyarlóságait is pótolja, a tenni-valók óriás halmazát ruházták az országos hatóságra, oly halmazát, hogy jól nem végezheti el, segítségével azonban csaknem mindenkire széles ez országban nyomást gyakorolhat.

A nemzet azon való örömeiben, hogy megint saját fiai kormányozzák, s hogy a szívéhez nőtt alkotmány sok üldözés után végül helyreállott, többé nem volt féltékeny kormányaira és nyugodtan nézte, miként növekszik a hivatalnokok serege, szaporodnak az állam gazdasági vállalatai, a kormány mennyi jogra tesz szert és az egyénnek hány életbevágó érdeke felett dönt.

Ilyen befolyás alá juttatott társadalomban másutt vagy nyílt vagy leplezett absolutismus támadna. A szabadságnak velünk született szeretete, a multnak fajunk jellemére és felfogására gyakorolt azon hatása, a melyet e munkában ecseteltem, s politikai képességünk tesz csak lehetővé, hogy megközelítjük a nemzeti komoly önkormányzat fogalmát.

De az eredménnyel még sem elégedhetünk meg. A jövő föladata a társadalom függetlenségét fokozni, s az általános értelmiséget annyira emelni, hogy a parlament nagyobb súlyú legyen az állam életében, s a nemzet ne álljon annyira, mint most, a kormány anyagi nyomásának hatása alatt, hanem főleg erkölcsi eszközök legyenek azok, a melyek vezetésére képesítenek.

Fokozatos fejlődés útján talán elérhetni, hogy valóban független társadalom oly kormányzatot alakítson, a mely az

erőnek nincs híjján és a magyar nemzeti politika súlyos hivatásának meg tud felelni. Politikai képességeink följjogósítanak bennünket erre a reményre. De eddig ezt a problémát mi sem birtuk megoldani.

Még több példát lehetne felhozni annak a kitüntetésére, hogy mai napság is még mennyire nehéz ugyanabban az időben erőhöz is, szabadsághoz is jutni. De nem teszem, mert elég világosan szólnak az eddigiek is.

Még nehezebb volt a középkorban eltalálni a helyes középútát.

A középkorban még nagyobb szükség volt arra, hogy egy nagytekintélyű, tündöklő, imponáló egyéniség akarására lehessen az állam intézkedéseinél ráismerni, s hogy a politikát kevesen vezessék, a végrehajtó hatalom egy kézben legyen.

A törvény abstract fogalma, az állam eszméje még nem élt eleven életet a tömegek lelkében. Az elvont okoskodások útján konstruált jogi vagy erkölcsi személy nem hat képzeletökre, kedélyökre; ember, igazán élő lény, pompával, fényvel és isteni hivatásától fokozott nimbuszal környezett uralkodó kell nekik. Csak a tőle eredő parancsot értik meg és követik. Csak tőle félnek. Csak őt szerethetik.

A középkorbéli embert csak a képzelet segítségével vezethetni. Ezért tulajdonít a katolikus egyház, a középkornak ezen leghivatottabb vezetője, olyan jelentőséget a külsőségeknek, a czeremoniáknak, ezért burkolja biborba, foglalja aranyba, állítja oly magas polczra szolgáit. Ezért vesztí el úgyis nehezen megóvható tekintélyét a kormány, mihelyt a királyt parlamenti férfiak háttérbe szorítják. Vele a társadalomnak csak egyetlen tényezője versenyezhet: a királyi életet élő nagyok.

A kormányzás a középkorban nem más, mint harcok előkészítése, bevezetése, véghezvitele és befejezése. Az elége-

detlenek eszköze az erőszak, s a kormánynak is ez a legfőbb módszere. A belső politikában is a siker rendszeren a célbavett terv titokbantartásától, a gyors és határozott cselekvéstől, a meglepetés keltésének és a cselvetésnek ügyességétől függ. Egy ember, vagy néhányan mindebben túltehetnek a parlamenteken, a higgadt, de csak lassú mérlegelésre alkalmas tanácskozó testületeken. Tág rétegek befolyása alatt cselekvő kormányok, a melyeknek elhatározásai sokak véleményétől és tanácsától függenek, nem versenyezhetnek egyes oligarchákkal, a kiknek elég, ha önmagukkal jönnek tisztába. III. Endre parlamenti tanácsa ezért nem bír a Németujvári grófokkal vagy Csák Mátéval boldogulni. Róbert Károly egyéni akarata ellenben könnyen végez velök.

A végrehajtás eszközeivel sem rendelkezik kellőleg az a kormány, a melyet csak a parlament útján kifejezésre jutott közvélemény támogat, s nem a király vagy a hatalmas nagyok. A kisebbség az akarata ellen hozott határozatok előtt vonakodik meghajolni. A többségnek ki kell mutatnia, hogy fegyvere is az erősebb. A népfölkelés nehézkes eszközeivel csak ritkán élhetni, s ha a király vagy a nagyok banderiumai nem vállalkoznak a határozatok végrehajtására, ezek könnyen papíron maradnak.

Ezekhez az okokhoz, a melyek a középkorban megrontották a parlamenti alapon nyugvó kormányzat helyzetét, s fölötte előnyt biztosítottak a királyi vagy az egyes nagyok kezében levő kormányzatnak, járult még az is, hogy nehéz volt a nemzet egészének befolyása alatt tartani a parlamentet és a szabad kormányzatot.

Bajosan lehetett elérni, hogy a parlament a nemzet zöme akaratának legyen alárendelve.

A polgárok között túlságos az egyenlőtlenség. A nagy úr a politikai hatalomnak annyi közvetlen eszközével ren-

delkezik, hogy anomalia, ha szavának csak annyi a súlya, mint szegényebb társáénak. A parlamentek ezért gyakran néhány főúr befolyása alá kerülnek. A nemzet politikai élete nem eléggé állandó, nem eléggé belterjes, hogy lelket lehelhetne a parlamentbe, s hogy állandó összefüggést hozhatna létre a maga és e testület szelleme között. Mindazok az eszközök és módok, a melyek ma oly eleven közvéleményt teremtenek, hogy hatása alól a parlamentek nem vonhatják ki magukat, hiányoztak. Nincs sajtó, nincs sűrű és állandó összeköttetés a nemzet különböző vidékei között, nincsenek állandóan szervezett és állandóan működő pártok. Csak néha, izgalmas időkben nyilatkozik meg a nemzet oly erővel, hogy irányt szab a törvényhozásnak.

A parlamentek sem alkalmasak arra, hogy állandóan befolyásuk alatt tartsák a kormányokat és hogy politikájuk irányát ők állapítsák meg. Mivel maguk sem emanatiói a nemzet folytonosan lüktető politikai-életének, s tőle politikai irányt és tartalmat nem kapnak, nem szabhatnak irányt a kormányoknak.

Gyenge lábon járnak azok a kormányok, a melyek rájuk támaszkodnak, s a király és a nagy urak ellenére jönnek létre. A parlamenteket nem lehet állandóan együtt tartani. Olyan költségébe és áldozatába kerülne a sok vitézlő népnek, hónapokon vagy éppen éveken át együtt maradnia, hogy erre gondolni sem lehet. Az egymásra következő parlamentek pedig nincsenek egymással szerves összeköttetésben. Egymás viselt dolgait alig ismerik. Erősen lüktető közvélemény nem szorítja őket ugyanazon eszméknek, a nemzet kiforrt nézeteinek szolgálatára.

A pártok rendesen csak az új testületben verődnek össze az ott támadt konkrét kérdések és a főforgó helyzet hatása szerint.

Ilyen változó tényezők nem teremthetnek állandó kormá-

nyokat. Az a kormány, a melyet a parlament helyezett bele hivatalába, rászorítva a királyt, hogy elfogadja, legfeljebb addig áll szilárd talajon, míg együtt van a testület, a mely létrehozta. A jövő nemzetgyűlés esélyeit már nem lehet kiszámítania. Nem folytatása az az előbbinek, s ha a kormánynak nem sikerül kedve szerint összealakítania, semmi biztosítéka sincs, hogy nem fog az előbbiével homlokegyenest ellenkező politikát követni.

A parlamentek befolyása olyan, mint a változó irányú szélé. Bármilyen ennek az ereje, a hajós nem reá bízta magát, mikor határozott célú útra indul. Reá is el kell készülnie. Ha járóművét előrehajtja, neki feszített vitorlával sebesen haladhat, míg ha szembe kerül vele, óvatos lavírozásra szorítkozik. De útját mindig csak a tartós, habár gyengébb légáramlatokra alapítja.

A kormányok is csak következetesen működő tényezők-ből meríthetnek erőt. A parlamenti kormányok is csak úgy állhatnak meg, ha sikerül a politikai élet maradandó tényezőivel, vagy a koronával, vagy egyes nagyok csoportjaival, főntartaniok az összhangot. E nélkül vagy elgyöngülnek, vagy hűtlenekké lesznek eredetökhöz.

Hunyadi János a köznemességnek köszöni állását. De nem képes magát főntartani, ha nem helyezkedik jó lábra az oligarchiával. A törvénynek és saját felfogásának is ellenére magán-conföderatióra lép azokkal, a kiknek iránta való rosszindulatát jól ismeri. Nem tehet másként. Hatalmát meg nem óvhatja, ha az állami élet állandó erői megvonják tőle támogatásukat. A Jagellók idejében is észlelhetni a politikai élet eme törvényének hatását.

A kísérletek tehát, melyek arra irányulnak, hogy a nemzet zöme a parlament útján kormányozza önnönmagát, a végrehajtó hatalom is csak az ő bizalmán alapuljon, s a király személyes regimejét a közjogi testületek közvetlen

uralma váltsa fel, vagy siralmas véget érnek, vagy tényleg egyes nagybirtokú urak kezébe juttatják a hatalmat.

Ideig-óraig jó eredményt lehet velök elérni. Végül azonban e regime bomláshoz vezet. Az olyan főnemesség, mint a milyen az angol vagy a magyar, a mely összefüggésben marad a nemzet többi rétegével, átmenetileg a királyi hatalom ellensúlyozása nélkül is helyesen kormányozhatja az országot, a mint ezt Zsigmond korában láttuk; idővel azonban a velejáró kísértés megtermi gyümölcsét. Az oligarchikus önzés megragadja a kínálkozó alkalmat, s a békés munka műhelyei pusztulásnak indulnak.

A középkori parlamentek képesek arra, hogy gátat vessenek a királyi kormány túlkapásainak, résztvegyenek a törvények hozatalában, a nemzet sérelmeit orvosoltassák, ellenszenves és rossz kormányokat megbuktassanak, az ország polgárai áldozatainak mértékét megszabják, s ekként közvetett befolyást is szerezzenek a politika összes kérdéseire; de többre való vállalkozásuk haszonnal nem jár. A szabadság ilyen regimejeiből a hatalmasok uralma, majd kényuralma szokott kifejlődni.

Ez következett be, mert szükségképpen be kellett következnie, Angliában is, nálunk is, még Hunyadi ellenére is, mihelyt a királyság az ország gyepelőit kiejtette a kezéből.

De a végső eredmény hasonlatossága ellenére el kell ismerni, hogy nálunk ebben a korban a nemzet, nehezebb körülmények között, jobban tudott önmagának parancsolni, mint az angol.

Angliában a parlamenti regime csak addig járt jó eredménnyel, a míg nagy királyok egyénisége ellensúlyozta a rendek rakoncátlan szellemét.

Nálunk nem így történt. Egy olyan királyunk sincs, a ki fölérne IV. vagy V. Henrikkel. Zsigmond és Albert csak a

középszerűség mértékét ütik meg, Ulászló pedig meg sem melegegett székében, midőn meghal. E királyok nem is szentelhetik nekünk összes erejüket. A rendek érdeme tehát, hogy az ország alkotmánya egy ideig legalább jól működik. A mit Anglia csak nagy király vezetése mellett ér el, azt a magyar rendek maguk valósítják meg. Az a korszak, a mely a nagyoknak Mária gyöngeségei, Zsigmond zsarnoki kísérletei ellen folytatott küzdelmeivel kezdődött és Garai regimejét teremtette meg, s a melyben a főnemesség intézte az ország sorsát, nemzetünk nagy politikai tehetségeinek fényes bizonyosága. Az angolok e korban nem tanúsítanak annyi bölcseséget, mint őseink.

A helyzetnek Angliában és nálunk egyaránt bekövetkezett romlásakor is észlelhetni a mi nagyobb politikai érettségünket.

Mihelyt Anglia kiskorú királyt kap (1422), azonnal megindul a görgeteg és maga alá temeti a középkorbeli parlamentarismust. A rendek egymással meghasonlanak, külső kudarcz, majd polgárháború következik be, a nélkül, hogy a nemzet komolyan megpróbálná a zavarnak útjába vágni.

Midőn ugyanez történik nálunk (1440), a rendek, habár drasztikus módon, de nagy politikai belátással segítenek magukon. A helyett, hogy korlátlan szabadságra törnének, maguk keresnek zabolázó féket. Belátják, hogy szükségük van vezetőre. Ha a királyság mindemellett meggyengül, nem lehet a rendek becsvágyát érte okozni; fő oka a sors, a várnai, a rigómezei csata és a német császár rideg álláspontja, a melynél fogva megakadályozza, hogy V. László, Hunyadi gondjaira bízván, mint törvényesen megválasztott magyar király nálunk nevelkedjék.

Angliában a belső bomlás előzi meg és idézi elő a külső katasztrófát; nálunk a belső helyzettől független sorscsapások okozzák, hogy nem sikerül talpra állítani a királyságot.

Angliában ezen egész időn át nincs oly szervezett erő, a mely öntudatosan az ország megmentésén munkálkodnék; nálunk ellenben a nemzet zöme bámulatraméltó lelki erővel küzd a balsors ellen. És a várnai és rigómezei katastrophák ellenére talán a tragœdia végső jelenete sem következett volna még be, ha László olyan jólelkű és vezethető férfiú, mint volt VI. Henrik. A magyar nemzettel helyes érzéke korábban érteti meg a veszélyt, a mely királya gyengeségével jár. Már V. László is hasznára fordíthatta volna a nemzet ezen lelki állapotát, ha elég belátása lett volna reá.

Míg Angliában a meggyengült királyság helyét a nagyoknak ellensúly nélkül maradt hatalma foglalja el, nálunk a köznemesség áll a rés elé és megkísérli a haza megmentését. Hunyadi páratlan egyéniségén kívül, a köznemesség állásfoglalása áraszt e nemzedékre olyan fényt, hogy a bomlás ellenére dicsőség övezi.

Egyrészt az ország veszélyeztetett helyzete támasztja azt a hazafiuságot, a melyre Angliában ez időben nem találunk, másrészt meg nagy hatást gyakorolhatott az is, hogy a nemesség a haza védelmében újra előkelő helyet tölt be, s hogy a megyékben olyan szervezete van, a mely Angliában már szétfoslott. Ebből meríti önérzetét, ez teszi képessé, hogy politikailag szervezkedjék és önálló actiót fejtsen ki, ez ad, annak ellenére, hogy a parlamentben az állami élet rendje kevesebb befolyást enged neki, mint angol sorsosainak, az övékénél nagyobb nyomatótkot szavának.

E korszak azonban nálunk, nagyobb politikai erélyünk ellenére, még sem járt olyan maradandó haszonnal, mint Angliában.

Emitt, a mint láttuk, a rendek hatalmukat jórészt a parlamentek útján gyakorolták, s ezért a parlament belső szervezetét, eljárása szabályait nagy tökéletességre vitték. Nálunk

a parlament még nem öltött oly alakot, hogy képes lett volna a fejlettebb állami élet szükségéit is kielégíteni, a politikai küzdelmek ritkán dőltek benne el, a mód, a mely szerint eljár, nem tökéletesül annyira, mint Angliában, s a jövőt irányító üdvös praecedensül sem szolgálhat.

De azért nálunk is nyomot hagyott e kor eseményekben gazdag élete.

A nemzeti gyűlés ez időben kezd átalakulni. Zsigmond a városok képviselőit is meghívja oda, s ezzel szélesebb alapra helyezi az ország tanácsát. Csekély befolyásánál fogva a polgárság az ország ügyeinek intézésére nem szerez ugyan azonnal hatalmat, de a városok fontos érdeke hivatásos szószólókra talál benne már e korban is.

Még nagyobb jelentőségű, hogy Mária óta, főleg Zsigmond idejében, a közvetlen személyes megjelenés mind ritkábbá lesz, s a nemesség többnyire választott képviselői útján gyakorolja törvényhozói jogát.

Fokozatosan közeledünk Angliának a XIII. században elért felsőbbségéhez. A törvényhozó testület szervezetének ez a javulása azonban, sajnos, még nem végleges.

Ezen czélszerűbb összealakítása azonban mégis hatással lehetett arra, hogy jelentősége megnövekedett, s hogy a nemzeti akarat legfőbb szervévé lett. Ha a rendek ereje nem is alapul a parlamentet megillető törvényes jogokon, hatalmunk benne jut kifejezésre.

A szerep, a melyet a nemzetgyűlés betöltött, mélyen belevésődött az emberek emlékébe és ébren tartotta a törekvést, hogy hatalma körét megóvják számára; megacélozta az akaratot, hogy az utódok méltók legyenek elődeikhez.

A rendi befolyás másik szerve, a királyi tanács is eleven életet él. A király, majd a kormányzó mindenbe beavatja, mindenre nézve megkérdi véleményét, s rendesen tanácsa szerint jár el.

A királyi tanácsnak és a parlamentnek jelentősége leginkább tagjaiknak hatalmán alapul. Oly testület, a melyhez az Ujlakiak, a Garaiak, a Hunyadiak tartoznak, elhatározó szóval birna akkor is, ha kevés joga volna, ha nem képviselné a nemzetet és nem volna történeti fényes multja. Oly haderő áll mögötte, a mely súlyt ad akaratának.

Dicső eredmények kárba nem vesznek. Ha közvetlen hatásuk el is múlik, emlékük eleven életet él a nemzetben, mint serkentő példa, mint eszmény, a melynek nyomát követhetik az utódok. A nemzeti erő súlyát mindig inkább a nemzet szellemi életének tartalma, a nemzet törekvéseinek iránya és akaratának következetes erélye alkotja meg, mint a törvény és a jog.

A rendeknek és az országgyűlésnek nagy időn át megóvott felsőbbsege a nemzetben megingathatatlanná nevelte azt a meggyőződést, hogy csak a részvételével folytatott kormányzás, csak a király és a nemzet összhangzatos működésén alapuló állam felel meg a magyar jognak és a magyar érdeknek.

Midőn később a királyság elhatalmasodik és itt-ott a positiv törvényeket is a maga javára idomíttatgatja, a magyar nemzet csak a történeti emlékekkel megegyező alkotmányos állapotot tekinti jogosnak. A régi szabadság hagyományai nem évülnek el, s a mi velök ellenkezik, még ha a rendek hozzá is járultak, sérelem, a mely a nemzet öntudatába kirithatatlanul bevésődött egyetlen igazi jogos állapottal szemben tiszteletre nem tarthat számot.
